

Het huis van de vier winden

Elif
Shafak

LEESWIJZER

Het huis van de vier winden -
Elif Shafak

OXFAM Novib
AMBASSEURS VAN HET ZELFDOEN

ELIF SHAFAK

HET HUIS VAN DE VIER WINDEN

JAAR VAN UITGAVE	2013
OORSPRONKELIJKE	
TITEL	Honour
VERTALING	Frouke Arns en Manon Smits
GENRE	Psychologische roman, familieroman, liefdesverhaal
ISBN	978 90 445 2520 5
UITGEVER	De Geus i.s.m. Oxfam Novib
AUTEUR LEESWIJZER	Marlene Lunter

Elif Shafak, eigenlijk Şafak, werd in 1971 in Straatsburg (Frankrijk) geboren uit Turkse ouders, die al snel na haar geboorte scheidden. Haar moeder nam haar mee naar Turkije. In het Ankara van de jaren zeventig waren de gezinnen groot en de vaders het hoofd van de familie. Elif en haar moeder waren een uitzondering. Elif groeide op met twee vrouwbeelden: dat van haar geschoolde, verwesterde moeder en dat van haar ongeschoolde, spirituele, Turkse grootmoeder die koffiedik las en rituelen uitvoerde om het boze oog af te wenden. Van haar leerde ze de kracht van cirkels: als je iets wilt vernietigen, iets negatiefs als acné of iets positief als de menselijke ziel, omring het dan met dikke muren. Als we niet verder kijken dan onze eigen familie, onze eigen culturele cirkel, zullen we uitdrogen. Volgens Elif zijn verhalen een manier om buiten de eigen culturele cirkel te treden. De lezer ontmoet dan mensen die hij nog nooit heeft ontmoet.

Als kind was Elif erg introvert. Omdat ze haar leven saai vond, verzon ze verhalen en vertelde die aan imaginaire vriendjes. Ze begon ze op te schrijven toen ze acht jaar was.

Toen haar moeder diplomaat werd, kwam Elif op internationale scholen in Spanje, Jordanië en Duitsland terecht, waar de klasgenoten elkaar aankeken op de daden van volwassen inwoners van hun land. Elif ontdekte dat het stereotiepe beeld van Turken dat van zware rokers was en gesluierde vrouwen. Tijdens deze omzwervingen over de wereld was haar fantasie haar houvast.

Ze studeerde Internationale Relaties en Vrouwenstudies in Ankara en promoveerde in de politicologie. Als gastprofessor werkte ze aan verschillende Amerikaanse universiteiten. In 1994 debuteerde ze met een verhaal. Midden jaren negentig vestigde ze zich in Istanbul en schreef daar een aantal romans.

Haar eerste roman uit 1998 kreeg meteen een literaire prijs. Later vertrok ze naar de US en schreef en publiceerde daar in het Engels. De frustratie die ze ondervond, omdat ze niet de woorden had om alles te zeggen wat ze wilde, stimuleerde haar ook. Haar tweede roman in het Engels, *The Flea Palace*, leverde haar een proces in Turkije op omdat één van de personages de moorden op de Armeniërs een genocide noemt. Elif werd vrijgesproken. In Turkije is zij de beste verkopende vrouwelijke auteur. Critici omschrijven haar als een auteur die de Westerse en Oosterse verteltradities mengt om fictie te creëren die universeel is. In haar boeken stelt ze godsdienstwaanin en xenofobie aan de kaak. Inmiddels heeft ze meer dan vijftien titels op haar naam staan en is haar werk in meer dan dertig talen uitgebracht. Bij De Geus verschenen eerder de romans *Het luizenpaleis*, *De bastaard van Istanbul*, *De heilige van de beginnende waanzin*, *Geheim*, *Liefde kent veertig regels* en *Zwarte melk*. Ze schrijft ook voor kranten en tijdschriften, scenario's voor televisieseries en liedjesteksten voor muzikanten.

Ze is getrouwd, heeft twee dochters en reist nu op en neer tussen Boston en Turkije.

Haar ervaring is dat niet-westerse schrijvers op één hoop worden geveegd. Ze worden niet gezien als creatieve geesten, maar als vertegenwoordigers van hun cultuur en moeten waargebeurde, traditionele verhalen vertellen en vooral niet experimenteren. Van haar en van haar vrouwelijke Turkse collega's verwacht men verhalen over ongelukkige Turkse moslimvrouwen. Elif strijdt tegen deze etiketten. Verhalen moeten fictie zijn en niet meer dan dat. Alleen op die manier kunnen verhalen verbinden. (Zie voor een lezing van haar over dit onderwerp: <http://iturl.nl/snSF1>)

Het verhaal

Pembe en Jamila, een tweeling, worden in 1945 geboren als zevende en achtste dochter van Berzo en Naze in een Koerdisch sprekend dorpje aan de Eufraat. In 1961 bezoekt de jonge Adem Toprak het dorp en wordt verliefd op Jamila. Hij vraagt om haar hand, maar Jamila blijkt al uitgehuwelijkt. Ten einde raad trouwt hij met Pembe. Het jaar erop wordt hun zoon Iskender geboren en een jaar later hun dochter Esma. In 1970 emigreren ze naar Londen, waar ze in de multiculturele wijk Hackney gaan wonen. De jongste zoon Yunus wordt geboren. Jamila blijft achter aan de Eufraat en gaat aan het werk als vroedvrouw.

Adem gaat in Londen aan de slag in een koekjesfabriek en raakt alcohol- en gokverslaafd in de loop der jaren. Pembe gaat dan werken om het hoofd boven water te houden. Adem wordt verliefd op striptease danseres Roxana en verlaat in 1977 zijn gezin.

Pembe ontmoet Elias, een restauranthouder. Ze worden verliefd op elkaar, maar de preutse Pembe gaat niet verder dan stiekeme bezoeken aan de bioscoop en wat gezoen. Tariq, de broer van Adem, ontdekt dat Pembe een andere man ziet, een schande in zijn ogen. Hij geeft de bijna zestienjarige Iskender de opdracht er iets aan te doen. Iskenders hoofd loopt om. Zijn vriendinnetje Katie is zwanger en wil geen abortus, de leider van een fascistische groep jongens trekt aan hem, hij is het gezinshoofd sinds Adem ervandoor is en zijn moeder gedraagt zich niet als een gehoorzame moslima. Regelmatig volgt hij haar of Elias. Als hij denkt dat Elias in hun huis met zijn moeder de liefde bedrijft, wil hij hen met een mes angst aanjagen. Dan komt Jamila over. Ze weet van Pembes problemen en wil haar helpen. Als ze boodschappen gaat doen, steekt Iskender, denkend dat het zijn moeder is, haar rechts in haar borstkas. Omdat haar hart daar zit, overlijdt ze ter plekke. Pembe vlucht. Ze begrijpt dat Iskender het op haar heeft gemunt en is bang dat als hij tot de ontdekking komt dat hij de verkeerde heeft neergestoken achter haar en Elias aan zal komen. Alleen Esma en Yunus weten dat zij nog leeft. Yunus zorgt dat ze kan onderduiken bij de krakers waar hij vaak verblijft. Van daaruit gaat zij terug naar haar vaderland. Iskender wordt opgepakt en verdwijnt in de gevangenis. Daar komt hij tot inkeer. Vlak voor zijn vrijlating, hoort hij de ware toedracht van Yunus, maar als hij vrijkomt, is zijn moeder net overleden.

Structuur, tijd en plaats

Het huis van de vier winden is het verhaal dat Esma over haar moeder opschrijft. Zij begint en sluit het verhaal af, daarmee heeft de roman een cirkelstructuur. Tussendoor komt zij nog een aantal keer aan het woord (zie *Verteller en perspectief*). De roman bestaat uit 51 hoofdstukken met een lengte tussen de drie en 23 pagina's en een gemiddelde van bijna 10½ bladzijde. De hoofdstukken zijn niet genummerd, maar dragen wel een titel, plus een aanduiding van plaats en tijd, bijvoorbeeld: *Namen als suikerklontjes. Een dorp bij de Eufraat, 1945*. De hoofdstukken waarin Esma aan het woord komt, dragen als titel haar naam, gevolgd door plaats en tijd. Het laatste hoofdstuk heeft niet die toevoeging. De roman speelt zich op verschillende plaatsen af: in een dorp

en op een plek bij de Eufraat, in Istanbul, in Londen en in de gevangenis in Shrewsbury, en in Abu Dhabi. In Londen is het verhaal gesitueerd in o.a. de woningen van Pembe en Elias, de winkel van Tariq, de gokhal, verschillende bioscopen, op de school van Iskender, in een kraakpand, in de kapperszaak waar Pembe een poos werkt en op straat.

De vertelde tijd bedraagt ongeveer 47 jaar. Het verhaal begint in september 1992 en keert dan terug in de tijd naar 1945. Na allerlei chronologisch en niet-chronologisch vertelde gebeurtenissen komt het weer in september 1992 uit. Tussen 1945 en 1969 beschrijft Shafak momenten uit 1945, 1953, 1954, 1957, 1961, 1962 tot 1967 en 1969. Het grootste deel van het boek speelt zich af tussen oktober 1977 en 5 december 1978. Vanaf december 1977 vertelt Shafak de gebeurtenissen chronologisch in de hoofdstukken 7, 9, 11, 13, 15 t/m 43 en 45 t/m 48.

De verhalende delen worden onderbroken door negen brieven die Iskender in de periode 1990-1992 in de gevangenis schrijft. Hij ondertekent ze met zijn naam, maar ze hebben geen aanhef, uitgezonderd de brief binnen de laatste brief die hij aan zijn moeder richt. Deze brieven staan in het tweede deel van de hoofdstukken 7, 10, 14, 18, 22, 28, 36, 44 en 48. Ze zijn in chronologische volgorde geplaatst. Er zijn ook andere brieven: Pembe en Jamila schrijven elkaar, en Pembe schrijft aan Esma.

Verteller en perspectief

Er treden vijf vertellers in de roman op: de ik-verteller Esma (in de hoofdstukken 1, 11, 25, 29, 40, 47, 49 en 51), de ik-verteller Iskender in zijn brieven, de ik-vertellers Pembe en Jamila in hun brieven en de auctoriale verteller¹ in de overige tekst. Deze auctoriale verteller legt het perspectief afwisselend bij de verschillende personages neer, maar houdt soms als een ouderwetse verteller het perspectief in eigen hand, bijvoorbeeld:

- Terwijl ze (Pembe) naar voren schuifelde, werd ze te zeer in beslag genomen om de persoon op de achterste rij te zien zitten (p.415).
 - Adem kromp ineen [...], niet wetende dat hij naar een vriend van zijn zoon had gekeken (p.433).
- De auctoriale verteller is goed herkenbaar aan de vooruitwijzingen die hij doet:
- Wie had kunnen denken dat een van deze namen ooit wereldwijd in alle kranten zou staan? (p.20).
 - Toen gebeurde er iets wat Adem op dat moment niet serieus nam, maar wat hij zich jaren later levendig zou herinneren (p.412).

¹ Een alwetende verteller die boven het verhaal staat. Hij kan alles overzien, zich in elk personage verplaatsen, vooruitwijzingen doen en de lezer rechtstreeks aanspreken.

Er is zelfs een enkele flashforward te vinden:

- Nog lang na haar overlijden zou Naze terugkomen om bij haar dochters te spoken (p.24-25).

Schrijfstijl

Het huis van de vier winden is grotendeels in de verleden tijd verteld. Het eerste en het 49e hoofdstuk, de jongste momenten, staan in de tegenwoordige tijd. De brieven die Iskender schrijft wisselen af tussen de tegenwoordige tijd – de momenten in de gevangenis – en de verleden tijd – zijn herinneringen.

Shafaks stijl is levendig en beeldend. Ze verwijst naar films (bijvoorbeeld *The Good, the Bad and the Ugly*, p.415), muziekteksten (bijvoorbeeld de liedjes van Abba), de Bijbel, de Koran en andere boeken (intertekstualiteit²), bijvoorbeeld:

- Maak het beste van wat je nog resteert, / Voordat ook jij tot stof wederkeert (Omar Khayyám; p.516);
- De daaropvolgende veertig dagen en veertig nachten zei ze geen woord (p.16);
- Uit stof zijn wij geboren, en tot stof zullen wij wederkeren (p.92).

De volgende stijlfiguren gebruikt Shafak:

- Homerische vergelijkingen³: ‘Het verleden is een koffer die op zolder staat, volgepropt met knipsels waarvan sommige waardevol zijn, maar de meeste volkomen nutteloos. Al zou ik die koffer het liefst dichthouden, bij het minste zuchtje wind vliegt hij open en voor ik het weet fladdert de inhoud dan alle kanten op. Ik stop ze terug. Een voor een. De herinneringen, de slechte en de goede. Maar de koffer springt telkens weer open als ik er het minst op bedacht ben’ (p.518).
- Metaforen⁴: ‘Gek genoeg voelde hij helemaal niets. Zou een houtsplinter pijn lijden wanneer hij door een kolkende rivier werd meegevoerd? Kende een veertje angst wanneer de wind ermee speelde?’ (p.163).
- Personificaties⁵: ‘... en zijn lot door zijn aderen kroop’ (p.285) en ‘In die dikke, ongemakkelijke roerloosheid durfde alleen het water zich nog te bewegen’ (p.443).
- Vergelijkingen⁶: ‘Dus perste Naze haar lippen op elkaar als een gevouwen zoom’ (p.16) en ‘... maar mijn geest is net een vlieger. Hij fladdert alle kanten op met de wind’ (p.510).

² Het verwijzen naar of aanhalen van een andere tekst.

³ Lang uitgesponnen vergelijking.

⁴ Een vorm van beeldspraak, waarbij het object onmiddellijk de naam krijgt van een ander object, op grond van overeenkomst.

⁵ Een begrip of voorwerp wordt als een persoon voorgesteld.

⁶ Het vervangen of vergelijken van woorden op grond van overeenkomst.

Personages

Berzo en Naze staan aan het hoofd van een Turks-Koerdische familie van acht dochters. Naze is erg gefrustreerd omdat ze geen zonen heeft. Berzo stuurt zijn dochters naar school zodat ze leren lezen. Hij heeft meer contact met zijn dochters dan Naze. Als zij overlijdt, trouwt hij opnieuw in de hoop op een zoon. Volgens Naze zijn meisjes voorbestemd om te trouwen, schoolgaan is nutteloos. Ze toont weinig gevoelens voor haar dochters en is bang dat ze hun eer zullen verliezen. Ze straft met de deegroller.

Pembe is de oudste van de tweeling. Ze staat in haar jeugd open voor alle nieuwe dingen en zij neemt niet alles voor waar aan. Ze leert ijverig Turks en ze verzet zich tegen het gegeven dat meisjes minder zijn. Ze is een dapper kind en wil iets van de wereld zien.

Als ze een zoon baart, verandert ze. Ze wordt bijgelovig en is doodsbang dat ze hem vroegtijdig zal verliezen. In de moeilijke tijden in Londen blijft Pembe naar de toekomst kijken, maar ze begint zich steeds schuldiger te voelen. Ze kan niet wennen aan de vrijmoedigheden van de Engelsen.

Jamila is een voorzichtig kind. Ze klappt dicht als ze geen Koerdisch mag spreken. Ze verliest haar jeugdige naïviteit nooit en heeft geen grote wensen. Adem vindt haar kordaat en moedig. Ze blijft in haar geboortestreek wonen, blijft ongetrouwd en wordt als de beste vroedvrouw van de omgeving en als heks gezien. Ze wordt gerespecteerd, gevreesd en geminacht. Ze voelt aan wat er gaat gebeuren. Als Pembe het moeilijk heeft, steunt ze haar in brieven en zorgt zelfs dat ze naar haar toe kan gaan.

Baba is een drinker. Als hij nuchter is, heeft hij aandacht voor zijn zonen Tariq, Khalil en Adem, maar als hij dronken is, is hij gewelddadig tegenover zijn vrouw Aisha en zijn zonen. Tariq is de eerste van de zonen die naar het buitenland vertrekt. Hij gaat naar Duitsland, maar voelt zich er niet thuis. Hij trouwt met Meral, omdat zijn collega's denken dat hij homoseksueel is. In Londen runt hij een buurtwinkel. Familie-eer is belangrijk voor hem. Hij en Meral nemen na Pembes 'dood' wel Esmā en Yunus in huis, maar tegelijkertijd verspreiden ze roddels over Pembe.

Adem wordt in zijn jeugd hij heen en weer geslingerd tussen een nuchtere en een dronken vader. Hij maakt mee hoe zijn moeder verliefd op een ander is en is erbij als zij zelfmoord wil plegen. Ze wil hem zelfs meenemen in de dood. Later loopt ze weg. Adem kan het verleden niet loslaten. Als Roxana hem verlaat, vertrekt hij radeloos naar Abu Dhabi waar hij tot het inzicht komt dat hij altijd afwezig is geweest.

Iskender is alles voor zijn moeder. Ze noemt hem haar sultan. Als zijn vader is vertrokken, voelt hij zich verantwoordelijk voor het gezin. Als zij een vriend heeft, moet hij, gedwongen door de ongeschreven wetten binnen de moslimcultuur, zorgen dat ze daarmee stopt, maar hij wil haar niet echt kwaad doen. In de gevangenis, waar hij veertien jaar zit, heeft hij een moeilijke tijd. Eerst is hij gewelddadig. Hij vindt zichzelf geen goed voorbeeld voor zijn zoon Tom. In de laatste jaren begint hij steeds meer over zichzelf na te denken, daarin geleid door zijn celmaat Zeeshan.

Esmā is opstandig. Zij vindt het maar niks dat meisjes minder mogen dan jongens. Ze werkt hard op school en wil schrijfster worden onder een mannelijk pseudoniem: John Blake Ono, naar haar drie voorbeelden. Na haar studie Engels schrijft ze alleen nog brieven, aan Iskender, Yunus, Elias, Roxana en aan haar moeder, om te weten te komen wat en waarom er is gebeurd wat er is gebeurd. Ze worstelt met de relatie met Iskender.

Yunus is een gevoelig, introvert, filosofisch kind. Als zevenjarige brengt hij veel tijd bij krakers door, waar hij verliefd wordt op de volwassen Tobiko. Hij is de eerste die merkt dat er iets met zijn moeder aan de hand is. Als hij haar ziet met een man, raakt hij in de war en weet niet wat te doen.

Elias is van Canadees-Libanees-Iraaks-Griekse afkomst. Sinds acht jaar woont hij in Londen waar hij chefkok is in zijn eigen restaurant. Zijn huwelijk met een Engelse is op de klippen gelopen. Hij ontmoet Pembe als een bakkersbediende haar minachtend behandelt. Zij doet hem denken aan zijn kindertijd en hij noemt haar de ontbrekende schakel in zijn leven. Hij is een atheïst en vindt zichzelf een cynicus en een pessimist, iemand die alles met een korreltje zout neemt en die geen hoop koestert voor de mensheid. Niettemin gelooft hij wel dat Pembe op een dag voor hem zal kiezen, dat hun liefde volmaakt zal zijn en dat die het gat in zijn ziel zal dichten.

De Egyptisch-Engelse Orator wil de vreemdelingenhaat op hardhandige wijze bestrijden en verzamelt volgelingen om hem heen. Hij respecteert zijn ouders niet, omdat ze ongelovig zijn. Hij heeft zijn zinnen gezet op Iskender, die een goede bokser is.

Stripteasedanseres Roxana heeft zichzelf Roxana genoemd. Ze is Bulgaars en doet zich voor als Russische, omdat de mensen dan belangstelling hebben. Ze heeft ambities, maar weet dat ze diep kan vallen. Ze is bij Adem vanwege zijn geld.

Nadir, geboren in de Gazastrook ontmoet Esmā op de universiteit. Hij is bioloog en zestien jaar ouder dan zij. Hij is altijd vriendelijk en kan goed met Yunus overweg. Ze krijgen in 1985 een tweeling, Layla en Jamila.

Thematiek motieven en symbolen

Als moeder Pembe een buitenechtelijke relatie heeft, geldt dit als een grote schande voor de familie. Haar zwager Tariq zet Iskender aan tot eerwraak. Iskender wil zijn moeder en haar vriend alleen maar bang maken met een messteek. Hij ziet Pembes tweelingzus Jamila aan voor zijn moeder en treft haar per ongeluk dodelijk. Tariq doet later alsof hij van niets weet.

Eerwraak komt al eerder in de familie voor. Hediye, de oudste zus van Pembe en Jamila, loopt weg van huis met een man. Als ze maanden later terugkeert, dwingen haar stiefmoeder en vader haar tot zelfmoord.

Beide eerwraken lijken meer van de gemeenschap uit te gaan, dan van de ouders zelf. Tariq stuurt Iskender in die richting, Berzo luistert eerst 'naar wat de andere mannen zeiden' voor hij naar huis ging. Hij zegt tegen zijn dochter: 'Als ik een zoon had gehad, zou ik hem vragen jou te doden en de goede naam van onze familie te zuiveren' (p.421).

De eer van de familie is erg belangrijk, vooral voor arme families: 'Hoe minder middelen een man had, hoe groter de waarde van zijn eer was' (p.249).

De eer van Adems familie is al gedaald sinds zijn moeder Aisha het met een andere man heeft aangelegd. Ze kunnen dus niet zo'n hoge eisen stellen aan en bruid voor de zonen. Een dorpsmeisje als Pembe is goed genoeg voor Adem.

De meeste huwelijken en relaties zijn niet gelukkig. Adem en Jamila zijn stapelverliefd op elkaar, maar omdat het een schande is met een meisje te trouwen dat misschien geen maagd meer is, trouwt hij met Pembe en blijft altijd naar Jamila verlangen. Dat leidt tot een ongelukkig huwelijk, ontrouw en alcohol- en gokverslaving. Hij volgt daarmee het voorbeeld van zijn vader. Ook Adems relatie met Roxana is geen gelukkige.

De relatie tussen Pembe en Elias is heel zuiver, maar tot mislukken gedoemd. Haar dochter Esmā doet het beter met Nadir.

Tussen Naze en Berzo heerst veel onenigheid. Als zij overlijdt, trouwt hij opnieuw met een bazige vrouw die hem ook geen zonen schenkt.

Iskenders relatie met Katie loopt op de klippen als hij wordt gearresteerd. Daarvoor hadden ze al ruzie over Katies zwangerschap. Zij wilde het kind houden, hij niet. Zij trouwt met een ander.

De meeste gezinnen in de roman zijn gebroken: Naze laat Berzo met acht dochters achter. Baisha en Adem gaan ervandoor. Katie krijgt ongetrouwd een zoon.

Binnen families heersen geheimen. Over de dood van Hediye wordt gezwegen binnen het gezin van Naze en Berzo. Yunus en Esma vertellen alleen Iskender dat Pembe nog leeft en haar zus dood is door toedoen van Iskender. Tariq en Meral verzwijgen zo lang mogelijk de zelfmoord van Adem. Esma vertelt haar dochters dat Iskender in Alaska zit.

Grote zusterliefde heerst er tussen Jamila en Pembe, eenzelfde soort liefde is er tussen Esma en Yunus. Esma heeft een haat-liefdeverhouding met Iskender. Ook de relatie tussen Tariq en Adem bestaat uit haat en liefde.

Families vallen uit elkaar door emigraties en door gewelddadigheden. De broers Tariq, Khalil en Adem zijn over de wereld verspreid. Pembe verlaat haar familie aan de Eufraat. Adem blijft in Londen niet bij haar. Iskender zit in de gevangenis. Yunus reist als muzikant de wereld over. Elias, die al op verschillende plaatsen op de wereld heeft gewoond, en Pembe worden uit elkaar gedreven.

Binnen de moslimgemeenschap wordt ontrouw van vrouwen veel negatiever bekeken als die van mannen. Adem is Pembe eerder ontrouw dan zij hem en toch is er geen sprake van eerwraak ten opzichte van hem. Als de vrouwen niet worden gedood, dan worden zij wel gedwongen tot zelfmoord of zien ze zelf geen andere oplossing.

Ook op andere vlakken heerst grote ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Zonen zijn meer welkom dan dochters. Als Naze zeker weet dat haar negende kind een jongen is, sterft ze liever zelf bij de bevalling, dan dat het kind het niet redt. Jongens en meisje worden verschillend opgevoed. Aan de Eufraat gaan de meisjes over het algemeen niet naar school. Esma constateert dat haar moeder haar strengere regels oplegt dan haar broers. Als puber wil ze daarom liever een jongen zijn. Ze wil schrijver worden onder een mannelijk pseudoniem: 'Mannennamen stonden voor kracht, bekwaamheid en autoriteit [...]. Vrouwennamen daarentegen

getuigden van een delicate broosheid, als van een porseleinen vaas' (p.295).

Discriminatie groeit in Engeland uit tot vreemdelingenhaat. De bakkersbediende behandelt Pembe erg onbeschoft, allerlei gewelddadige incidenten komen in die jaren voor en Iskender denkt in de gevangenis: 'Ik word in Engeland steeds weer overrompeld door de vreemdelingenhaat. Ze noemen je niet altijd recht in je gezicht 'spaghettivreter' of 'vuile Turk [...]. Het gebeurt subtiel en altijd gepolijst' (p.225).

Binnen die context moeten de familieleden zien te overleven in een vreemd land en voelen ze zich vaak ontheemd. Pembe heeft grote moeite met de nieuwe taal. Esma geniet van de woorden. Woorden symboliseren het sociale contact: 'Velen [de klanten in de kapsalon] van hen verlangden naar een praatje – woorden die voelden als een meanderende rivier die kalmpjes stroomde' (p.448).

De Tillandsiaplant van Elias symboliseert de ontheemde mens: '... in tegenstelling tot Elias was zij [Pembe] geen Tillandsiaplant en had zij er wel behoefte aan om zich ergens te wortelen' (p.533).

De gebeurtenissen leiden tot schuldgevoelens, tot vertwijfeling, tot wel of niet vergeven. Schuldgevoel begint met een 'kleine twijfel' (p.446), volgens Pembe. Door dit gevoel geeft ze gehoor aan Iskenders eis om te stoppen met werken. Als hij Jamila heeft gedood, geeft Pembe zichzelf de schuld van alles.

Elias ziet de gewelddadige gebeurtenissen als zijn schuld. Adem concludeert dat hij de schuldige is: 'Hij nam zichzelf niet zozeer kwalijk wat hij had gedaan, maar vooral wat hij had nagelaten. Het werd hem steeds duidelijker dat hij [...] altijd afwezig was geweest' (p.469-470).

Yunus kan vergeven en vergeten. Ook Pembe vergeeft haar zoon. Esma heeft het er moeilijk mee. Ze neemt het Iskender vooral kwalijk dat ze door hem geen normale kindertijd heeft gehad. Via een brief, die Pembe nooit krijgt, vraagt Iskender haar om vergeving.

Naze, Berzo en hun dochters zijn gelovige moslims. Als Naze haar tweelingdochters Lot en Genoeg noemt, is Berzo bang dat ze daarmee de Schepper zal ontstemmen (p.19). Pembe ziet alles als 'het werk van God' (p.180) en volgens Jamila bevat 'elke bloem, elk mineraal een goddelijk geheim dat God er persoonlijk in had gestopt' (p.278).

Dat maakt hen niet immuun voor bijgeloof. Pembe is bang dat haar overleden moeder ergens in de hemel afgunstig is op haar omdat zij als zeventienjarige al een zoon krijgt.

Jamila denkt dat Pembe vervloekt is door een djinn en laat haar allerlei bezwerende handelingen uitvoeren. Als geest bezoekt Naze haar dochters en Jamila Iskender en Pembe. Elias is een atheïst. Tobiko denkt dat 'God ons is vergeten' (p.273).

Opdracht, motto en titel

Shafak draagt haar roman op aan al die mensen die 'horen en zien', na aanleiding van een jeugdherinnering aan een buurman die zijn vrouw sloeg: 'Alle mensen [...] deden alsof ze niets hadden gehoord, niets hadden gezien.'

Het motto is van J.M.Coetzee en komt uit *Jongensjaren, scènes uit de provincie*:

Zolang hij zich kan herinneren, heeft hij het gevoel had dat hij de prins van het huis was, en zijn moeder zijn weifelende steun en toeverlaat en bezorgde beschermster.

Het afgelegen dorp bij de Eufraat heet *Huis van de vier winden* (p.17).

Achtergronden

De term 'eerwraak', pendant van bloedwraak, is in 1978 bedacht door de Leidse turkoloog Ane Nauta. De term verwijst naar geweld tegenover het familielid dat zijn/haar zedelijke eer heeft verloren, meestal een moslima. Een familie of stam besluit hiertoe als er geen andere oplossing is, zoals een huwelijk. De wraak varieert van bedreiging, via mishandeling, huwelijksdwang en ontvoering tot moord.

(Bronnen: wikipedia en de site van de rijksoverheid.)

→ Discussiepunten

- Vindt u de cover goed gekozen?
- Zowel Pembe en Jamila als Iskender gaan een poos naamloos door het leven. Pembe noemt haar zoon naar een bevelhebber en niet naar een dichter. Yunus is vernoemd naar Jonas uit de walvis. Welke symboliek ziet u in deze namenkwetsies?
- Welke impact hebben de gebeurtenissen rond zijn besnijdenis op Iskender?
- Welke rol speelt de tweede taal voor de verschillende personages?
- Welk verband is er tussen het feit dat Iskender Pembes 'kleine sultan' was en het geweld dat hij tegenover haar gebruikt?

- Hoe staat u tegenover de daad van Iskender?
- Welke symboliek ziet u in de figuur van Houdini?
- Veel personages voelen zich schuldig over Iskenders aanslag. Wie is volgens u het meest schuldig?
- Hoe staat u ertegenover dat Esmā en Yunus geheim houden dat Pembe nog leeft?
- Als u op een schaal uit zou zetten wie het meest en wie het minst een wereldburger is, waar zouden alle personages dan staan?
- Voor wie zijn de brieven bedoeld die Iskender in de gevangenis schrijft?
- Waarom laat Pembe niet aan Elias weten dat zij nog leeft en waarom bouwt zij geen nieuw leven met hem op?
- Waarom vertrekt Elias naar Montreal? Zal hij daar een gelukkig leven op kunnen bouwen?
- Hoe denkt u over het bijgeloof in de roman en over de geestverschijningen van Naze en Jamila?
- Esmā wordt gekweld door een 'koffer vol herinneringen' (p.518). Op welke manier zou ze daarmee volgens u in het reine kunnen komen?
- Denkt u dat Esmā uiteindelijk Iskender kan vergeven?
- Esmā aanvaardt dat zij 'slechts een van de vele personages in een verhaal was, en zelfs niet eens een hoofdpersoon' (p.517). Wat is uw mening?
- Als Esmā weet dat ze zwanger is van een tweeling, heeft ze 'voor de zoveelste keer het gevoel dat het niet uitmaakte wat ik met mijn leven van plan was, omdat het toch slechts een schakel in een ketting van verhalen was' (p.518). Heeft zij gelijk volgens u?
- Hoe zullen Iskender, Esmā en Yunus verder gaan?
- Iskender, Esmā en Yunus zijn de kinderen van een ongelukkige familie. Op welke manier kan elk van hen de ongelukkige keten verbreken?
- Op de omslag noemt een auteur de roman 'krachtig, bedachtzaam, provocatief en barmhartig'. Welk bijvoeglijk naamwoord vindt u het meest toepasselijk?
- De roman heet naar het dorp waar Pembe en Jamila worden geboren, maar het grootste deel van het verhaal speelt zich in Londen af. Hoe verklaart u dit?
- Oorspronkelijk heet de roman: Honour (eer). Welke titel past het beste bij de roman?
- Bent u anders tegen eerwraak aan gaan kijken door dit boek?

Verder lezen en kijken

- http://nl.wikipedia.org/wiki/Elif_Shafak
- <http://www.elifshafak.com/>
- <http://iturl.nl/snSF1>